

STRATEGIE MÍRU

Vladimír Soják

Spojení těchto dvou termínů jistě na první pohled nepůsobí zvláště logicky. Vždyť slovo strategie bylo vždy spojováno především s válkou, která je protikladem míru. A to ať již šlo o strategii jakožto dlouhodobý plán vlastních vojenských akcí pro dobu a v době války, nebo o strategii politickou a diplomatickou jako přípravu války. Sem jistě patřila i tzv. studená válka, která na přelomu 40. a 50. let byla chápána především jako příprava na válku skutečnou. Z té doby také zůstaly v běžném slovníku výrazy „tábor války“ a „tábor míru“, zcela zřejmě navazující na představu dvou nepřátelských vojenských táborů před bitvou, jak ji známe z četných historických líčení a obrazů. Tato představa již naprosto neodpovídá vojenským podmínkám naší doby, avšak skutečností zůstává, že válka a mír jsou i nadále dvěma základními stránkami mezinárodních vztahů, že ve světě musí být v nejrůznějších formách veden zápas či boj za mír a ten potřebuje svou strategii.

Přitom — jak už je dáno podstatou strategie a podmínkami dnešního světa — jde o problém dlouhodobý, o mír trvalý, mír ve světovém měřítku, i když samozřejmě od něho nelze oddělit problémy časově a místně omezené. Ovšem pro mír — stejně jako pro válku, která s ním tvoří dialektickou jednotu — platí, že je to jev velmi složitý, historicky podmíněný, úzce spjatý s celkovým společenským vývojem a jeho progresivními či reakčními silami.

Úkolem této stati samozřejmě nemůže být ukázat celou problematiku strategie míru, nýbrž především hlavní přístupy, které zde vystupují a které v první řadě vyplývají z celkového světového názoru a společenského zřízení — to znamená v dnešní době imperialismu a socialismu (se zvláštními specifiky rozvojových zemí). Jakmile se ovšem pokusíme konkretizovat tyto přístupy, začíná být problém mnohem složitější — v jejich rámci vystupují další rozdíly i souvislosti — zvláště pak otázka statu quo a revoluce. Promítají se dále v problematice postoje rozvojových zemí, mírového hnutí, ale také výzkumu míru.

Imperialismus a strategie míru

První strategický přístup k otázce míru bychom mohli vyjádřit heslem starověkého Říma, avšak uplatňovaným prakticky po celé dějiny vztahů mezi státy vykořisťovatelského zřízení až po imperialismus — totiž: „Chceš-li mír, připravuj válku.“ Je to tedy mír pro daný stát, založený na jeho vojenské síle. Ta je buď prostředkem odstrašujícím druhý stát před útokem, nebo prostředkem k odrazení válečného útoku a obnovení míru, či konečně prostředkem pro podřízení druhých zemí a národů, a tím zajištění míru. A ještě by bylo možno uvést určitou paralelu opět mezi někdejším Pax Romana až k pokusům o světovládu v období imperialismu, jejichž nejzrůdnějším příkladem byla představa hitlerovské světovlády, ale které se odrážely i v hesle Pax Americana i v düllesovském pojetí politiky a míru z pozice síly.

Pokud tedy je mír dosažen tímto způsobem, je to mír založený na poměru sil — především vojenských. Konečným měřítkem, vyzkoušením tohoto poměru sil může být ovšem pouze válka, a pro mír tedy byla rozhodující stra-

tegie války, mír z války vyrůstal nebo k ní směřoval. Poměr sil se ovšem měnil, a již proto mír nemohl být nikdy trvalý. Přitom vyplývalo z podstaty států vykořisťovatelských soustav, že změna v poměru sil ve prospěch státu, který se dosud soustřeďoval na mírovou politiku, vedla v naprosté většině případů i ke změně této politiky směrem proti míru a bezpečnosti druhých států.

Zde tedy především platí známá teze, že válka je pokračováním politiky jinými, a to násilnými prostředky. A marxistický výklad i nadále vychází z této teze, když vysvětluje, že imperialismus objektivně svou podstatou vede k válkám a nikoli k míru. Politikou se zde ovšem nemyslí pouze politika zahraniční, nýbrž celý politický systém, z něhož zahraniční politika vyrůstá. V zahraniční politice jako v celé politice se v podstatě promítají základní zájmy vládnoucí třídy a úsilí o jejich uskutečnění vede ke změnám statu quo mezi státy, k narušování míru.

Zde však vzniká zajímavá otázka: Je tedy možno strategii míru ztotožnit se zachováním statu quo? Avšak status quo je velmi relativní pojem. Především již proto, že úplné zachování statu quo neexistuje a ani není možné. Odporuje podstatě života vůbec a také života společnosti, který vždy znamená pohyb, dynamiku, změnu. Může být ovšem relativní status quo, totiž zachování určitých rysů daného jevu po určitou dobu. S tím však souvisí další problém. I takové relativní zachování statu quo může mít pozitivní nebo negativní obsah — a to právě především z hlediska celkového pohybu lidské společnosti. To platí i pro mezinárodní vztahy, které zároveň mají určité specifické rysy. Status quo tedy může znamenat zachování stavu nadvlády nebo podřízení a vykořisťování mezi národy a státy, ale také zachování existence národů a států, odpovídající jejich historickému vývoji.

Tak zachování statu quo ve střední a jihovýchodní Evropě v době první světové války znamenalo zachování útisku řady národů, především v tehdejší Rakousku-Uhersku. Podobně zachování koloniálního systému samozřejmě bylo reakčním jevem zachovávajícím všestranné vykořisťování národů koloniálních zemí. Naproti tomu úsilí států střední a jihovýchodní Evropy o zachování míru a statu quo proti tlaku fašistických mocností v 30. letech bylo nesporně kladným jevem, i když tento status quo měl určité dílčí záporné rysy.

Vztah mezi mírem a zachováním statu quo je v naší dějinné epoše závažný nejen z hlediska jednotlivých států, ale především z hlediska celkového společenského vývoje, v němž působí dva základní revoluční proudy — socialistický a národně osvobozenecký — přinášející hluboký průlom do statu quo a vedoucí k vytváření socialistických a národních států, jejichž existence kvalitativně mění celou problematiku strategie míru.

Socialismus a strategie míru

Již od svých počátků bylo socialistické hnutí těsně spojeno s otázkou boje za mír, přičemž se tu vzájemně prolínaly snahy čelit konkrétnímu ohrožení míru s dlouhodobým pojetím zajištění míru tím, že by byla odstraněna příčina válek, tj. vykořisťovatelský řád. Hlavním nástrojem tu samozřejmě měla být dělnická třída a její hnutí. I když v jednotlivých případech vliv dělnického hnutí přispěl k podpoře míru, nemohl — především vzhledem ke známým

slabinám (reformismus, rozkol dělnické třídy) — zabránit prosazování zákonitostí imperialismu, mezi něž patří rozpoutávání válek. Ale právě tyto skutečnosti velmi přispěly k tomu, že v souvislosti se dvěma největšími světovými válkami došlo k základnímu postupu ve směru dlouhodobého pojetí — tj. vítězství socialistické revoluce a vytvoření socialistických států.

Co přinášejí socialistické státy z hlediska strategie míru? Jisté je možno v této souvislosti aplikovat uvedenou tezi o politice v tom smyslu, že v zásadě mír je pokračováním politiky socialistického státu. To znamená, že socialistické společenské zřízení s odstraněním vykořisťování založeného na soukromém vlastnictví výrobních prostředků odstraňuje i ty společenské síly, jež měly zájem na utlačování a vykořisťování druhých národů a jež objektivně vedly k válce jako prostředku pro dosažení tohoto cíle. Tedy s vítězstvím socialismu v celém světě by již nebylo zapotřebí strategie míru. Ovšem zůstává tu skutečnost, že velkou část světa ovládá imperialismus, a že tedy i nadále trvá nebezpečí ohrožení míru a dochází k jeho narušování — a jedním z hlavních úkolů socialismu je čelit této tendenci. Zároveň se však ukazuje, že právě otázka strategie míru může mít velmi rozdílný výklad a dokonce může nepříznivě ovlivnit vztahy i mezi socialistickými zeměmi, a tím ovlivnit přímo úspěch zstrategie míru.

Sovětský svaz a naprostá většina dalších socialistických zemí a komunistických stran v socialistických zemích vidí v mírovém soužití a soutěžení dlouhodobou strategickou koncepcí předpokládající jak zajištění míru, tak socialistické revoluce ve světě. Toto pojetí vytčené již na XX. sjezdu KSSS v r. 1956 a dále rozpracované v dokumentech mezinárodního komunistického hnutí se opíralo o rozběr celkového poměru sil ve světě a jeho dynamiky, ale také o důsledky možné nukleární války. Proto byl samozřejmě i nadále v první řadě hodnocen poměr sil vojenských, kde právě od druhé poloviny 50. let spolu s přesunutím těžiště na raketové nukleární zbraně došlo k základní změně ve prospěch Sovětského svazu, a tím i společné síly všech socialistických zemí. Zároveň se znovu potvrdil mírový charakter socialistického zřízení v tom, že právě v době, kdy Sovětský svaz dosahoval vojenské rovnováhy nebo i převahy, usiloval tím více o mírové řešení mezinárodních problémů.

V této době také v západních zemích začínal převažovat realističtější přístup. Jeho příkladem se stal především prezident Kennedy. Samozřejmě usiloval o zvýšení vojenské síly USA, ale zároveň si — stejně jako vedoucí představitelé Sovětského svazu — uvědomoval dosah nukleární války. To koneckonců umožnilo nalezení kompromisu v okamžiku, kdy světový vývoj po druhé světové válce se nejtěsněji přiblížil možnosti rozpoutání nukleární války, tj. za karibské krize. Toto vědomí především také vedlo k uzavření dohody o částečném zastavení pokusů s nukleárními zbraněmi. I nadále ovšem ve strategii míru na obou stranách zůstala rozhodující složka vojenská — tedy především nukleární deterent — ale celý vývoj vytvářel perspektivy pro prosazování strategie míru, založené stále více na prostředcích nevojenských, tj. na mírovém soužití a soutěžení.

Vliv koncepce mírového soužití se výrazně projevil také v proslulé řeči presidenta Kennedyho na Washingtonské universitě v září 1963 nazvané *Strategie míru* a přijaté s velkými nadějemi všemi, kdo upřímně touží po míru. Je samozřejmě otázkou, jak a nakolik by sám Kennedy byl realizoval tuto

koncepti, a vyplývá opět z objektivní podstaty imperialismu, že toto pojetí již tehdy a tím více po smrti Kennedyho muselo narazit na odpor všech nej-agresivnějších sil (a to nejen v USA, ale i v jiných zemích — například v NSR), a tyto síly se projeví i v konkrétním vývoji mezinárodních vztahů.

A právě v souvislosti s koncepcemi a skutečnostmi rozvíjení míru ve světě tím naléhavěji vystupuje význam vztahů mezi socialistickými zeměmi. Vztahy mezi socialistickými státy se ukázaly daleko složitějšími, než Marx a Engels mohli předpokládat, i než představa, která ještě po druhé světové válce byla spojována s termínem *vztahy nového typu*. Zatím co byly chápány jako vztahy bezkonfliktní, skutečný vývoj odhalil, že i zde působí vliv objektivních rozdílů mezi jednotlivými socialistickými zeměmi. Jestliže je zároveň spojen s působením subjektivního činitele, který se zvláště projevuje na úseku do-držování a rozvíjení leninských principů v činnosti komunistických stran jakož-to vedoucí síly těchto zemí, může vést k hlubokému narušení vztahů mezi socialistickými zeměmi. To se projevilo již na sklonku čtyřicátých let v souvislosti s kultem osobnosti na rozporu mezi Jugoslávií a ostatními socialistickými státy.

Mnohem závažnější se však ukázal rozkol, který se od sklonku padesátých let vytvořil mezi Čínskou lidovou republikou a dalšími socialistickými zeměmi. I když v žádném z těchto případů nedošlo k přímému narušení míru mezi socialistickými zeměmi, rozkol s Čínou především velmi poškodil nejen mírové vztahy uvnitř společenství socialistických států, ale celou strategii míru socialistických zemí jako celku. Přitom právě otázka strategie míru ve spojení s otázkou socialistické a národně osvobozené revoluce se stala jedním z hlavních momentů rozkolu, právě zde vystoupilo zcela rozdílné pojetí.

Činští a někteří další představitelé komunistických stran totiž posunují celou otázku strategie míru tak, že nejdříve musí být socialistickou revolucí likvidován zdroj ohrožení míru, tj. imperialismus, a to především americký, z něhož objektivně a nevyhnutelně vyrůstá nebezpečí války, a teprve pak bude zajištěn trvalý mír.¹⁾

Proti tomu většina ostatních socialistických zemí a komunistických stran také vidí v imperialismu objektivní tendenci k válce, ale hodnotí již dnešní poměr mírových sil (a to komplexně) tak, že je možno vyloučit válku z mezinárodních vztahů a zároveň že právě mírové soužití a soutěžení umožní konečné vítězství socialistické revoluce ve světě. I když se ukázalo, že některé předpoklady ekonomického růstu a tím i působení socialistických zemí na světový vývoj (formulované tak, že světová socialistická soustava se stává rozhodujícím činitelem mezinárodního vývoje) nebyly odhadnuty dost objektivně, neznamená to základní změnu, nýbrž jen nutnost reálnějšího a dlouhodobějšího pohledu. Jeho první podmínkou však zůstala i nadále jednota socialistických zemí.

A právě zde se projevilo působení již uvedeného rozkolu. Jeho určitým odrazem je již posunutí smyslu uvedeného termínu *světová socialistická soustava*, to znamená, že trvají základní společné rysy společenského zřízení na rozdíl od kapitalismu, ale socialistická světová soustava nevystupuje jako celek proti imperialismu v nejzákladnějších otázkách mezinárodních vztahů,

¹⁾ Toto pojetí vychází především z Mao Ce-tungovy studie *Vlekly konflikt* a nejvýrazněji je formulováno v Lin Piaově projevu *Ať žije vítězství lidové války*, *Žen Min ž'-pao* 3. září 1965.

k nimž patří dlouhodobá strategie míru i konkrétní akce proti jeho narušovatelům.

Rozkol mezi socialistickými zeměmi nesporně objektivně přispěl k růstu agresivity imperialismu, k posílení jeho tendence řešit mezinárodní problémy nikoli mírovou cestou, ale válkou, jak se to projevilo nejen v americké agresi proti lidu jižního Vietnamu, ale také proti socialistickému státu — Vietnamské demokratické republice. Promítl se však také v rozsáhlé oblasti tzv. třetího světa, v zemích Asie, Afriky i Latinské Ameriky, zahrnovaných pod název rozvojové země, stejně jako v oblasti zahrnované pod světové mírové hnutí. Obě tyto oblasti totiž jsou činiteli, s nimiž počítá socialistická strategie míru, přičemž v nich zároveň vystupují vlastní přístupy k otázce míru.

Nezúčastněnost

Mezi státy řazenými pod rozvojové země jsou velké rozdíly dané specifickými podmínkami jejich historického vývoje a sociální a politické struktury, ale zároveň mají určité společné rysy. Je to především potřeba jejich všestranného, především hospodářského rozvoje, který by umožnil řešit naléhavé problémy zvýšení životní úrovně a mnohdy přímo existence jejich obyvatelstva, jež jsou historickým důsledkem kolonialismu a ve většině těchto zemí jsou ještě zhoršovány populační explozí. To jsou objektivní důvody, proč velká část těchto zemí se stala aktivním činitelem ve světové strategii míru — a to jednak ve formě národně osvobozenického zápasu, jednak ve formě politiky nezúčastněnosti. Národně osvobozenický zápas objektivně přispíval mírové strategii tím, že narušoval vázemí imperialismu, poutal a třástil jeho síly a nakonec vedl k rozpadu koloniální soustavy imperialismu a podstatnému omezení sféry jeho působení.

Velká část států, jež vznikly v důsledku národně osvobozenického zápasu, se přihlásila k politice nezúčastněnosti. Původní východisko a do dneška platný rys, který dal této politice i jméno, je neúčast ve vojenských seskupeních či blocích. Tedy obava, aby nebyly zataženy do válečného střetnutí nebo aspoň aby nebyly nuceny vydávat své nepatrné prostředky na zbrojení v rámci vojenských bloků. Již z tohoto hlediska se stala nezúčastněnost kladnou složkou ve strategii míru, protože tyto země nemohou být zneužity pro posílení imperialistických vojenských paktů, jež ohrožují mír. Avšak představitelé nezúčastněnosti od počátku zdůrazňovali její širší aktivní rysy. Sem patří i nejobecnější představa a zároveň výzva, aby všechny státy opustily dosavadní vojenské paktů a seskupení, a tím vytvořily základnu pro mírový rozvoj. To je ovšem představa, jejíž východisko vyplývalo z nerozlišování mezi takovými seskupeními, jako je na jedné straně NATO a jiné imperialistické vojenské paktů a na druhé straně seskupení socialistických států ve Varšavské smlouvě.

Mnohem závažnější je ovšem vztah nezúčastněnosti ke koncepci mírového soužití. Na jedné straně tu od počátku bylo a nadále se projevuje těsné spojení. Působí tu opět objektivní činitelé, totiž předpoklad, že tak bude umožněno, aby hospodářsky vyspělé země využily uvolněných zdrojů a mnohem podstatněji přispěly k rozvoji hospodářství nezúčastněných zemí.

Na druhé straně některé nezúčastněné země přímo odmítají mírové soužití, a to na základě jeho zkresleného výkladu, především pak ve spojení se svými konkrétními zkušenostmi. Sem patří především různé projevy agre-

divily imperialismu, ale také rozpory mezi rozvojovými zeměmi (Indie—Pakistán) a konečně i rozpor a dočasné střetnutí mezi Indií a Čínou. Je nesporné, že všechny tyto vnější jevy zároveň s mnohými změnami uvnitř, z nichž některé podstatně změnilý celý charakter zemí, jež patřily k předním představitelům nezúčastněnosti (Indonésie, Ghana), významně zapůsobily na vliv i pojetí nezúčastněnosti.

Strategie mírového hnutí

Pod mírové hnutí samozřejmě v nejširším slova smyslu patří veškeré úsilí o zachování a rozvíjení míru ve světě, tedy i úsilí států. V užším smyslu však je to hnutí, jež nemá těžiště v činnosti států, i když je s ní těsně spojeno. Právě z rozdílů v charakteru společenského zřízení států, spojeného ovšem zároveň s jejich specifickými rysy, vyrůstají i základní rozdíly v přístupech, jimiž směřují různé složky mírového hnutí k dosažení cíle, který je jim společný, tj. k míru. Jestliže vycházíme z teze, že socialistické zřízení objektivně vede k mírové zahraniční politice, zatím co imperialismus objektivně směřuje proti míru a k válce, pak se mírové hnutí v socialistických zemích v první řadě může zaměřovat na podporu této politiky, zatím co mírové hnutí v imperialistických zemích se v zásadě musí dostávat do rozporu s politikou svých zemí. Je samozřejmě, že skutečnost je složitější, je však nesporné, že mírové hnutí v socialistických zemích je bezprostředně spjato s jejich politikou, s jejich strategií míru. Tvoří proto také v podstatě jednotný proud, který si udržuje svou pevnou organizační základnu, i když také sílí nebo se zeslabuje podle konkrétních podmínek mezinárodního vývoje. Mírové hnutí socialistických zemí ovlivňuje také činnost Světové rady míru, která byla ovšem od počátku zamýšlena jako organizace spojující obránce míru ve všech zemích bez rozdílu společenského zřízení.

Hlavním problémem Světové rady míru se od počátku stala otázka mírového hnutí v nesocialistických zemích. Příkladem byla již tzv. Stockholmská mírová výzva vyhlášená v r. 1950. Postupně získala přes 500 milionů podpisů — tedy obrovské číslo — ovšem naprostou většinou v zemích socialistických, a také v zemích nesocialistických to byly především podpisy komunistů. Od počátku měla také Světová rada míru podporu mezinárodních organizací, v nichž komunisté měli velký vliv (Světová odborová federace, Světová federace demokratické mládeže apod.).

Proti tomu odděleně a někdy i přímo proti Světové radě míru se v kapitalistických zemích vyvíjely a působily jiné složky mírového hnutí. Jejich výrazným rysem je velká diferenciacie, roztržitost na mnoho směrů, z nichž četné vznikají nebo zanikají pod vlivem bezprostředního vývoje a často nemají ani pevnější organizační strukturu, některé zůstávají jen v rámci jednoho státu, jiné usilují o vytvoření organizace mezinárodní nebo si ji již vytvořily. Zároveň se v nich prolínají proudy zcela živelného přístupu a pokusy o hlubší a přímo vědecký rozbor otázek míru, který pak vede i k určitému pojetí strategie míru.

Jedním z tradičních přístupů je pacifismus, který odmítá válku vůbec, bez odlišení, z jakých historických, společenských či třídních souvislostí vyrůstá. Je to strategie nejjednodušší — výzva k lidem vůbec a závazek stoupců, že nebudou používat zbraní, ani se neúčastní vojenské služby. Je to filosofie ne-

násilného odporu, která má kořeny v původním křesťanství, k němuž se také pacifisté ve většině hlásí, ale také styčné body s učením Gándhího v Indii. Z hlediska společenského vývoje pacifismus nutně směřuje proti revoluci, a proto byl odmítán marxismem, avšak zkušenost ukázala, že v kapitalistickém státě může hrát určitou kladnou úlohu — a to tím spíše, že v mnoha případech se i v něm projevují velmi aktivní nové rysy.

Mnozí pacifisté vidí příčinu válek v existenci států a cestu k jejich odstranění tedy buď ve zrušení států nebo aspoň v jejich podřízení vyšší instituci, která by zajišťovala mír. Tento institucionalismus má své racionální jádro — vždyť jedním z výrazných rysů naší doby je vytváření mezinárodních institucí, jejichž vrcholným příkladem je Organizace spojených národů. Charta OSN také stanoví jako základní úkol zajišťování míru. Dosavadní zkušenost ovšem ukázala, že OSN na tento úkol zdaleka nestačila. Co tedy navrhnou institucionalisté? Buď OSN vylepšit, nebo vytvořit zcela novou instituci či světovou vládu.²⁾

Socialistické země střizlivě hodnotí Organizaci spojených národů i jiné mezinárodní instituce — jejich klady i zápory a také hranice jejich možností — a z tohoto hlediska uvažují také o zlepšení struktury a činnosti OSN. Odmítají však zásadně ideu světové vlády s tím, že je to utopistická představa neodpovídající realitě světa, ale zároveň směřující k podřizování státní suverenity států.

Výzkum míru

Názor, že mír jako obecný problém (na rozdíl od míru pro jednotlivé státy, který je chápán především v rámci jejich bezpečnosti) potřebuje vlastní strategii, se promítá stále výrazněji v oblasti výzkumu. Již na začátku našeho století vznikaly první instituce nebo nadace umožňující či případně odměňující tento výzkum. Sem patří např. známá Carneggiho nadace, ale také Nobelovy ceny míru jsou zaměřeny jak na podporu míru, tak na výzkum míru. Postupně rostl počet institucí i ústavů věnujících se výzkumu míru — které se samozřejmě velmi liší svým zaměřením.³⁾

Rozvíjí se také mezinárodní spolupráce ve výzkumu míru. Jedním z nejpodnětnějších směrů jsou konference tzv. pugwashského hnutí. Původně bylo založeno jako příspěvek vědců z oblasti exaktních věd ke zkoumání otázek míru, ale postupně se rozšířilo i na oblast společenských věd. Byly vytvořeny i dvě speciální mezinárodní organizace. Jednou je Mezinárodní asociace pro

²⁾ Sem patří pečlivě zpracovaný návrh úpravy Charty OSN, vydaný C. Clarkem a L. B. Sohnem v knize *World Peace Through Law*, Cambridge 1958 a 1960, a zvláště pak čtyřsvazkový sborník *The Strategy of World Order*, ed. H. Mendlowitz, New York 1966.

³⁾ Nejvíce jich je v USA, přičemž je třeba odlišovat instituce, které pod mírovým názvem skrývají v podstatě protimírovou činnost, z dalších zemí jsou ústavy pro výzkum míru zvláště v Kanadě, Norsku, Dánsku, ve Francii, Nizozemsku (v těchto dvou zemích s názvem „polemologické“ ústavy). Patří sem i Ústav míru ve Vídni, který má mezinárodní ráz a spolupracuje těsně se Světovou radou míru, a Mezinárodní ústav míru ve Stockholmu ve Švédsku, který byl v minulém roce založen jako hlavní mezinárodní výzkumné středisko. V socialistických zemích se výzkum míru zatím rozvíjí zvláště v rámci ústavů pro výzkum mezinárodních vztahů (SSSR, Polsko, ČSSR, Jugoslávie, NDR a v poslední době také v rámci sociologických ústavů).

výzkum míru (IPRA), druhou Mezinárodní společnost pro výzkum míru (PRSI); obě pořádají pravidelné konference a vydávají sborníky příspěvků.⁴⁾

Výzkum míru je také výrazně podporován v rámci UNESCO, jež mu věnovalo i zvláštní číslo své *Revue pro sociální vědy*.⁵⁾

Na výzkumu míru se podílí řada vědních disciplín — podobně jako na výzkumu mezinárodních vztahů, s nímž má velmi mnoho společného již proto, že mír (spolu s válkou) je základní otázkou mezinárodních vztahů. Dnes je obecně chápán jako multidisciplinární nebo interdisciplinární, i když jsou také názory (opět podobně jako u mezinárodních vztahů), že je samostatnou vědní disciplínou.

Výzkum míru byl ve svých počátcích velmi ovlivněn mezinárodním právem, jehož vliv je stále velmi silný a projevuje se zvláště v celém institucionalistickém přístupu. Další výrazný vliv měla politická věda, která i zde vychází především z hlediska moci a spojuje zajišťování míru s rovnováhou moci ve světě, ale také s nutností zdrženlivosti v používání moci (H. J. Morgenthau).

Postupně se však na Západě uplatňovaly ve výzkumu míru další vědní disciplíny, zvláště sociologie a psychologie (případně sociální psychologie). S nimi pronikal behaviorismus, soustřeďující se na chování (behavior) člověka, ať již jako jednotlivce nebo ve společenské skupině. S tímto trendem souvisí i stále rostoucí úsilí o uplatňování přesnějších vědeckých postupů, jež jsou spatřovány zvláště v používání kvantitativních metod, opřených o využívání výkonných počítačích strojů i o rozsáhlý mikrovýzkum.

Mnohdy se zde velmi názorně projevuje nebezpečí ustrnutí na zcela dílčích, okrajových a zároveň dodatečně pojímaných otázkách, a to tím spíše, je-li tento výzkum spojen s požadavkem objektivní neangažovanosti.⁶⁾

Proti tomu však mnohé směry a výsledky výzkumu míru znamenají přínos i pro otázky strategie míru. Za jeden z nejtýpějších je možno pokládat aplikaci teorie konfliktu a s ní spojené teorie hry — a to i proto, že je přímo postavena proti jejich aplikaci v strategii války. Projevuje se tu základní rozdíl v tom, zda akcent je na rozpornosti konfliktu ve smyslu naprostého protikladu, který ve vztazích mezi státy vede ke strategii zaměřené na řešení silou — válkou, nebo na rozpornosti, která může a má být řešena mírovými prostředky. Vzhledem k tomu, že z tohoto hlediska byla tato teorie v naší literatuře zatím jen zmíněna, bude snad užitečné podat její souhrnnější obraz.⁷⁾

⁴⁾ Příspěvky z první konference IPRA v r. 1965 vyšly pod názvem *Proceedings of the International Peace Research Association*, Assen 1966, kromě toho IPRA vydává pravidelný informativní bulletin *International Peace Research Newsletter* a společně s kanadským ústavem pro výzkum míru *Peace Research Abstracts*. Druhá organizace — *Peace Research Society (International)*, která má základnu na pensylvánské universitě v USA, již vydala pod názvem *Papers* pět svazků příspěvků z dosavadních konferencí. Z hlavních časopisů uvedme aspoň: *Journal of Peace Research* vydávaný norským ústavem, *Guerres et Paix* vydávaný Polemologickým ústavem v Paříži a *Journal of Conflict Resolution* vycházející na michigánské universitě v USA.

⁵⁾ *Revue internationale des sciences sociales*, Vol. XVII, č. 3, UNESCO, Paris 1965.

⁶⁾ Viz například zprávu J. Šedivého o poslední konferenci Mezinárodní společnosti pro výzkum míru uveřejněnou v tomto časopise, č. 4/1966.

⁷⁾ Na některé momenty jsem poukázal v rámci širě pojaté studie *Výzkum a výuka mezinárodních vztahů v USA*, Mezinárodní vztahy č. 3, 1966. Základní práce jsou: K. E. Boulding, *Conflict and Defense*, New York 1962; A. Rapaport, *Fights, Games and Debates*, Ann Arbor 1961, a též, *Conscience and Strategy*, New York 1964.

Teorie her vychází v základě z modelu konfliktní situace, kdy proti sobě stojí dvě nebo více stran — „hráčů“ s více nebo méně rozpornými zájmy. Čím více hráčů, tím je model složitější, proto základní a nejnázornější je model hry o dvou hráčích. Každý z nich má možnost volby rozhodnutí, které tvoří jeho strategii. Za skutečnou strategii se ovšem pokládá celá soustava rozhodnutí. Předpokládá se přitom, že volba strategie je založena na racionální úvaze a nikoli na iracionálním nebo zcela náhodném přístupu. Určité zvolené strategii každé strany odpovídá určitá hodnota výhry, která může být vyjádřena matematicky, a součet výher dává konečný výsledek. Hry jsou v zásadě rozděleny na dva typy: na hry s nulovým součtem (zero sum game) a hry s nenulovým součtem (non zero sum game). U her s nulovým součtem výhra jedné strany nutně znamená prohru strany druhé a součet se rovná nule. Proti tomu u hry s nenulovým součtem výhra jedné strany nemusí mít za důsledek prohru strany druhé, ale naopak výsledek může být výhodný pro obě strany (i když ne ve stejném rozsahu).

Z hlediska strategie dvou hráčů, kteří mají protichůdné zájmy, a to je případ války nebo vůbec nepřátelství, připadají v úvahu především hry s nulovým součtem.

Hry jsou vyjádřeny v tzv. platební matici (pay off matrix). V nejjednodušší matici se účastní dva hráči, z nichž každý má volbu dvou strategií (I, II), a to tak, že zvolitelné strategie hráče A jsou v řádcích, zvolitelné strategie hráče B v sloupcích. Arabské číslice vyjadřují hodnotu výhry nebo prohry, a to z hlediska hráče A. Jak vypadá příklad matice hry s nulovým součtem? Jestliže hráč A volí strategii I a hráč B rovněž svou strategii I, A získává

		B	
		I	II
A	I	3	-1
	II	2	1

3 a B samozřejmě stejnou hodnotu ztrácí. Jestliže hráč B volí II, hráč A ztrácí 1 a B získává 1. V případě, že A volí II a B volí I, získá A je 2, ale jestliže B reaguje strategií II, získává opět A, avšak pouze 1.

Na základě analýzy všech možných strategií vybírají hráči tu, která je pro ně optimální. V našem případě je to pro hráče A strategie II, protože získává 2 nebo aspoň 1, zatím co u strategie I by sice mohl získat 3, ale ztratit 1. Proti tomu pro hráče B je rovněž optimální strategie II, protože může buď získat 1 nebo nejvýše prohrát 1, zatím co při strategii I by prohrál buď 3 nebo aspoň 2.

Složitější je situace, v níž hráči mají více možných voleb. Tak matice znázorňující tři volby může vypadat takto:

		B		
		I	II	III
A	I	8	-5	-10
	II	0	-2	6
	III	4	-1	5

Pro hráče A by sice nejvyšší zisk dávala strategie I, ale zároveň je tu riziko největší prohry, zatím co nejmenší možnou prohru mu zaručuje III. U hráče B je podobně největší zisk, ale také velké riziko u III, zatím co II mu zajišťuje možnost minimálního zisku. Taková volba je kritériem racionality hráče a nazývá se minimax (minimum maxima) nebo maximin (maximum minima), to jest nejlepší z horších výsledků. Jestliže — jako v případě obou našich matic — se minimum řádek a maximum sloupců shoduje, má hra tzv. sedlový bod. Tedy u první matice průsečík A II — B II, to značí pro hráče A výhra 1 a pro hráče B prohra 1. U druhé matice je to průsečík A III — B II, to znamená pro hráče A prohra 1 a pro hráče B výhra 1. V případě, že hra má sedlový bod a oba hráči jej racionálně zvolili, mají zaručeno, že získají „nejlepší z horšího“, i když jejich protivník zvolí jakoukoliv strategii. Při zvýšeném počtu volitelných strategií vychází mnohem více možností a tu přichází ke slovu matematika a vysoce výkonné počítače, aby propočítaly všechny alternativní strategie a určily optimální.

Uplatňování teorie her v otázkách války a míru přináší v zásadě určitá omezení, která jsou dána již tím, že konečností jsou to pouze a nutně abstrakce, simplifikované modely, které nemožno postihnout skutečnou realitu, a zvláště ty její složky, jež nelze kvantitativně vyjádřit. Přitom právě kvantitativní vyjádření může vést k naprostému zkreslení, které vzhledem k tomu, že jde o válku a o mír, může mít nesmírně tragické důsledky.

Je ovšem možno i z teorie hry vyvozovat závěry nikoliv z hlediska strategie války, ale ve prospěch strategie míru. Stoupenci tohoto přístupu především vycházejí z her s nenulovým součtem. Nejjednodušší matice zde opět počítá se dvěma hráči, kteří mají volbu dvou strategií, avšak s uvedeným rozdílem, že výhra jednoho hráče nemusí znamenat prohru druhého hráče. Proto v matici musí být vždy u každé strategie uváděny dvě hodnoty, z nichž první se týká hráče A a druhá hráče B. Cílem hráče je opět výhra největší, avšak ta nemusí znamenat největší prohru soupeře, případně je možné řešení, při němž obě strany získávají, i když jejich zisk není největší a není pro obě strany stejný. V abstraktní formě vypadá matice hry s nenulovým součtem například takto:

		B	
		I	II
A	I	1;1	4;3
	II	5;4	0;1

Optimální řešení tedy je, když A volí strategii II a B strategii I. To ovšem znamená přihlídnutí k zájmům druhé strany a vlastně tedy určitou spoluprací.

Promítněme si nyní toto rozdílné pojetí strategie do oblasti mezinárodních vztahů a otázky války a míru. Behavioristický přístup se zde výrazně projevuje aplikací tzv. dilematu vězně. Dva muži podezřelí z toho, že společně spáchají zločin, jsou uvězněni ve dvou oddělených celách tak, že se vůbec nemohou dorozumívat. Šerif informuje každého z nich zvlášť, že sice nemá dosti důkazů, aby je potrestal za předpokládaný zločin v plném rozsahu, ale že je může potrestat za určitý přečin. Jestliže však jeden z vězňů řekne, jak byl zločin spáchán, a druhý ne, tu první bude ihned propuštěn, kdežto druhý dostane nejtěžší trest. Jestliže oba řeknou, jak došlo ke zločinu, dostanou oba

dva těžké tresty. Nyní pro každého z vězňů nastává složité uvažování. Nejlepší by bylo, kdyby se žádný nepřiznal. Jestliže si však vzájemně nedůvěřují anebo chtějí získat lepší řešení na úkor druhého, oba vyzradí, jak byl zločin spáchán, a oba dostanou těžký trest. Tento případ může být zpracován do matice, která pak může být aplikována pro otázky míru a války v mezinárodních vztazích.

Jedním příkladem je otázka zbrojení a odzbrojení. Předpokládá se, že hráči jsou dva státy s nejmohutnějším vojenským potenciálem a mají možnost volby mezi závody ve zbrojení a úplným odzbrojením. V matici to vypadá takto:

		B	
		I	II
		odzbrojení	zbrojení
A	I odzbrojení	5;5	-10;10
	II zbrojení	10; -10	-5; -5

Výsledek, kdy jeden stát by volil úplné odzbrojení a druhý stát by zůstal plně ozbrojený, je vyčíslen jako mínus 10, případně plus 10. Kdyby oba státy pokračovaly ve zbrojení, měly by nevýhodu velkých nákladů, jež zbrojení vyžaduje, a proto je pro oba hodnota vyčíslena -5. Proti tomu kdyby oba úplně odzbrojily, nenarušilo by to bezpečnost žádného z nich a zároveň by byly zbaveny břemen nákladů na zbrojení, což znamená pro oba hodnotu 5. Nejvýhodnější výsledek pro oba státy by tedy vyplýval z odzbrojení, avšak zde vstupuje do hry další prvek, který se objevuje v dilematu vězně a který nelze vyčísřit, to jest otázka důvěry či nedůvěry. V rámci studené války a naprosté vzájemné nedůvěry, kdy obě strany uznávají pouze strategii hry s nulovým součtem a chtějí vyhrát na úkor druhé strany, je výsledek jasný. Obě strany zvolí zbrojení s tím, že obě ztrácejí.

Ještě výraznější je příklad zachycující rozdíl mezi skutečnou strategií míru a války, a to zvláště války nukleární. Vyčíslena v matici vypadá situace takto:

		B	
		I	II
		I	II
A	I	1;1	-10;10
	II	10;-10	-1000;-1000

V tomto případě strategie I znamená mírový postup, zatím co strategie II tvrdý postup vedoucí k válce. Jestliže A i B volí strategii I, mají mírný zisk, spočívající v zachování stávajícího stavu a míru. Jestliže jeden z nich zvolí tvrdou strategii a druhý mírovou (buď A II — B I nebo B II — A I), získává sice tvrdá strategie 10, ale za obrovského rizika, že také druhá strana zvolí tvrdou strategii a výsledek bude zničitelný pro obě strany. (A II — B II.) Vyčíslení hodnot se bude samozřejmě lišit podle subjektivního hodnocení obou stran, ale v každém případě tvrdá strategie vedoucí k nukleární válce bude znamenat vzájemnou zkažku.

Jako potvrzení správnosti tohoto přístupu je uváděno řešení karibské krize. V jejím průběhu se koneckonců USA a Sovětský svaz dohodly na mírové strategii, a tedy na kompromisu, který žádné straně nepřinesl zisk neúnosný z hlediska druhé strany (likvidaci socialistického zřízení na Kubě či posunutí sovětských řízených nukleárních raket do bezprostřední blízkosti USA), ale zabránil rozpoutání nukleární války, jež by zničila obě mocnosti.

Toto pojetí se z příčin, jež byly zčásti již dotčeny, nepodařilo uskutečnit ve Vietnamu. V poslední době byl rovněž zcela opačný vývoj na Blízkém východu, ač právě zde jediné vzájemná dohoda znamenala strategii perspektivy míru. Zatím však Izrael volil rozpoutání války, která mu bezprostředně přinesla výhru, ale z hlediska dlouhodobé perspektivy nezajistila mír.

Je ovšem možno dospět k těmto závěrům bez použití teorie konfliktu či teorie her, ale v každém případě tato jejich aplikace vytváří styčné body se strategií mírového soužití vycházející z marxistického přístupu a otvírající perspektivy v uskutečnění společného pojetí založeného na zásadě: Chceš-li mír, připravuj mír!